

М. В. Демченко

керуючий продажами,
Західна регіональна дирекція
страхової групи «ТАС», м. Львів

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ДОБРОВОЇЛЬНОГО НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ТА ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ В СУЧАСНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

Проаналізовано сучасний стан та результати діяльності страхових компаній та недержавних пенсійних фондів у сфері накопичувального та пенсійного страхування протягом 2012-2015рр.. Встановлено позитивну динаміку зростання показників діяльності страхових компаній у сфері накопичувального страхування фізичних осіб та спад абсолютних та відносних показників страхових платежів за програмами пенсійного страхування. Показано тенденції стагнації у діяльності недержавних пенсійних фондів. Визначено основні проблеми, які стримують розвиток накопичувального та пенсійного страхування та запропоновано шляхи їх вирішення.

Ключові слова: накопичувальне страхування, недержавне пенсійне забезпечення, недержавні пенсійні фонди, компанії зі страхування життя.

Demchenko M. STATUS AND TRENDS IN VOLUNTARY SAVINGS AND PENSION INSURANCE IN THE CURRENT SOCIO-ECONOMIC CONDITIONS

The present condition and results of operations of insurance companies and pension funds in the endowment and pension insurance for 2012-2015 .. established positive growth performance of insurance companies in the insurance savings of individuals and decline in absolute and relative performance of insurance premiums for pension insurance program . Trends show stagnation in the non-state pension funds. The main problems that hinder the development of endowment and pension insurance and propose solutions.

Keywords: savings insurance, private pension, private pension funds, life insurance companies.

Суспільно-політичні зміни, які відбулися в Україні на початку 2014 року, окупація частини території країни, розбалансованість системи державного управління економікою спричинили погіршення економічної ситуації, зокрема у фінансовому секторі економіки – різкого падіння курсу гривні, закриття цілої низки банківських установ тощо. Значні проблеми спостерігаються і у системі пенсійного забезпечення населення. Урядом здійснено низку заходів щодо стабілізації та оздоровлення фінансової ситуації та вироблено стратегічні підходи щодо подальшого реформування економічної та соціальної сфери. Одним із актуальних завдань є реформування пенсійної системи.

Розвиток інститутів додаткового, добровільного пенсійного забезпечення є нагальною вимогою часу, важливою складовою пенсійного забезпечення та необхідною умовою існування ефективної, соціально справедливої системи відносин у сфері соціального забезпечення населення України.

Потенціал накопичувального страхування, його здатність впливати на макроекономічні процеси, зокрема можливості акумулювання інвестиційних ресурсів використовується в Україні недостатньо. Ринок накопичувального страхування може одним із ключових інституційних інвесторів, оскільки інвестиційний потенціал довгострокового страхування дозволяє підтримувати в національній

економіці здатність до сталого економічного зростання.

Проблематика розвитку накопичувального страхування життя висвітлювались у працях В. Адамовича, О. Залетова, А. Зелінської, В. Гринчука, Р. Пікуса, Г. Третьякової, О.Фарат, В. Сахацького. Питанням діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні присвячено роботи таких українських вчених, як А.Бахмач, Я. Гушак, М. Мальований, О. Пишуліна, Д. Сандлер та ін. Разом з тим потребують додаткового вивчення питання виявлення проблем, що гальмують розвиток добровільного накопичувального страхування та визначення шляхів підвищення ефективності діяльності у цій сфері страхових компаній та недержавних пенсійних фондів.

Метою статті є аналіз сучасного стану добровільного накопичувального та пенсійного страхування з метою оцінювання тенденцій та перспектив його розвитку в умовах реформування пенсійної системи.

Кризовий період 2014-2015рр. для страхових компаній минув менш болюче, ніж для банківського сектору ринку фінансових послуг. Після певного спаду (на 13% у 2014р.) внаслідок втрати частки ринку у Криму та Донбасі, за результатами 2015рр. основні показники ринку страхування життя в Україні засвідчили тенденції до зростання (рис.1).

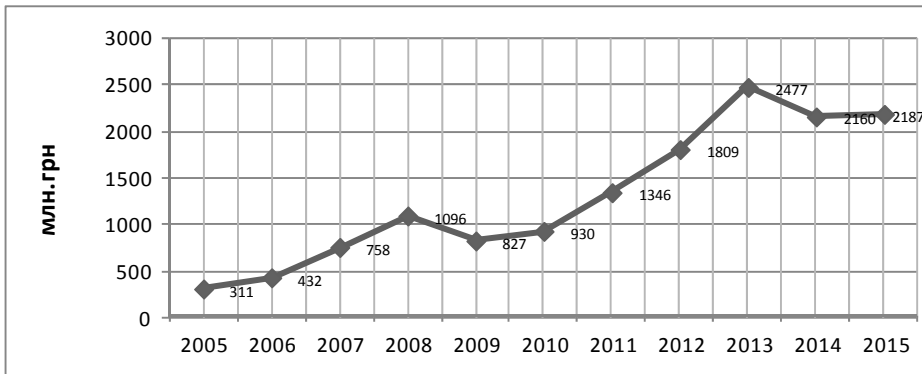

Рис. 1. Обсяги страхових платежів із страхування життя в Україні, млн. грн.

Побудовано на основі [1].

Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, протягом останніх років здійснено низку заходів щодо оздоровлення ринку страхових послуг, підвищення якості страхових резервів та фінансової надійності страхових компаній, результатом яких стало виведення з ринку низки компаній, які не відповідали вимогам платоспроможності та надійності. У період 2014-2015 рр. кількість компаній із страхування життя (т.зв. СК «Life») зменшилась на 13, а за 9 місяців 2016р. – ще на 6 (табл.1)

Таблиця 1.

Кількість страхових компаній у 2011 – 2015 рр.

Кількість страхових компаній	Станом на 31.12.2011	Станом на 31.12.2012	Станом на 31.12.2013	Станом на 31.12.2014	Станом на 31.12.2015	Станом на 30.09.2016
СК "Life"	64	62	62	57	49	43

Джерело: [1].

В останні роки на ринку страхування життя спостерігається зростання акценту в роботі СК "Life" на пенсійні та накопичувальні програми страхування життя. Якщо у 2012 р. на накопичувальне і пенсійне страхування прийшлося 49% ринку страхування життя, то у 2015р. - 63% (табл.2).

Згідно з Законом України „Про недержавне пенсійне забезпечення” основними учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення (НПЗ) є недержавні пенсійні фонди (НПФ), банки та страхові організації [2], причому законодавство зорієнтовано в першу чергу на НПФ, а інші учасники виконують допоміжні функції. Зокрема, страховій компанії дозволяється укладати договори страхування довічної пенсії (виплати довічного анuitету) виключно за рахунок коштів, що накопичуються в недержавному пенсійному фонді.

Однак, діючи в рамках страхового законодавства України [3], страхові компанії здійснюють добровільне накопичувальне страхування впродовж певного терміну або довічно, після виходу на пенсію або при досягненні певного віку. Мінімальний термін дії таких договорів - 10 років. При цьому, як правило, їхні накопичувальні програми не прив'язуються

жорстко до пенсійного віку. Такі гнучкі підходи дозволяють залучити до такого виду страхування більш широкий віковий спектр населення. Зокрема, все більшої популярності набувають накопичувальні страхові поліси для дітей до досягнення ними певного віку.

Обсяги платежів за накопичувальними

програмами страхування життя, не зважаючи на кризові явища в економіці, в останні роки показують позитивну динаміку зростання. Разом з тим має місце спад абсолютних та відносних показників платежів за програмами пенсійного страхування (табл.2).

Таблиця 2.

Показники надходжень платежів за видами страхування життя у 2012–2015 рр.

Види страхування життя	Валові надходження страхових платежів (премій, внесків), тис.грн			
	2012	2013	2014	2015
Всього з усіх видів страхування життя, в т.ч.:	1809535,2	2476682,57	2159763,27	2186593,3
За договорами страхування, якими передбачено досягнення застрахованою особою визначеного договором пенсійного віку	43935,8	46877,8	24387,0	19303,7
За іншими договорами накопичувального страхування	844605,6	957477,3	1072501,4	1363894,7
Частка пенсійного страхування в загальних обсягах страхування життя	2,4%	1,9%	1,1%	0,9%
Частка накопичувального страхування в загальних обсягах страхування життя	46,7%	38,7%	49,7%	62,4%

Складено на основі [4]

Надходження страхових платежів із накопичувального страхування життя забезпечуються головним чином за рахунок фізичних осіб (95%). Низька частка юридичних осіб у загальних обсягах накопичувального страхування життя зумовлена відсутністю мотивації у корпоративних клієнтів щодо накопичувального страхування своїх співробітників та певними законодавчими перевагами для цього виду діяльності для НПФ.

Аналізуючи тенденції, що спостерігаються в діяльності недержавних пенсійних фондів, слід відзначити, що після періоду динамічного зростання кількості НПФ у 2004-2008рр., у подальші роки відбувається щорічне зменшення їх кількості. На кінець 2015р. у Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 72 НПФ, а станом на 30.09.2016р. – 65 НПФ [4]. За результатами 2015р. відбулося зменшення загальних активів НПФ на 19,8%. Загальна сума пенсійних внесків наростаючим підсумком з початку діяльності фондів склала на кінець 2015р. 1,887 млрд. грн. (+ 4,3% у порівнянні з 31.12.2014) (табл.3). При цьому обсяг пенсійних

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ПЕРІОДУ УКРАЇНИ

внесків за 2015 рік склав 78,6 млн.грн., що на 64% менше показника 2014 року.

Аналізуючи діяльність недержавних пенсійних фондів в Україні, слід відзначити, що майже 96% пенсійних внесків до НПФ становлять внески від юридичних осіб, і лише біля 4% внесків до НПФ – від фізичних осіб.

Вкладниками-юридичними особами недержавних пенсійних фондів є в першу чергу, великі банки та корпоративні клієнти з окремих галузей економіки, зокрема НБУ, Незалежна галузева професійна спілка енергетиків України тощо (табл.4). Ці установи переважно здійснюють внески у власні корпоративні та професійні НПФ за рахунок їх включення у собівартість продукції.

Таблиця 3.

Основні показники діяльності недержавних пенсійних фондів в Україні у 2011-2015рр.

Показники недержавних пенсійних фондів	2011	2012	2013	2014	2015	Темпи приросту, %	
						2014/2013	2015/2014
Кількість недержавних пенсійних фондів	96	94	81	76	72	-5	-4
Загальна кількість учасників НПФ, тис. осіб	594,6	584,8	840,6	833,7	836,7	-0,8%	+0,4%
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис.од.	75,0	61,4	61,4	55,1	59,1	-10,3%	+8,3%
Загальні активи НПФ, млн.грн.	1386,9	1660,1	2089,8	2469,2	1980,0	+13,9%	-19,8%
Пенсійні внески (млн.грн.), у т.ч.	1102,0	1313,7	1587,5	1808,2	1886,8	+13,9%	+4,3
- від фізичних осіб	50,6	58,6	66,5	71,4	80,3	+7,4%	+12,5%
- від юридичних осіб	1051,2	1254,9	1520,5	1736,1	1806,3	+14,2%	4,0%
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0%	0,0%
Пенсійні виплати, млн.грн.	208,9	251,9	300,2	421,4	557,1	+40,4%	+32,7%

Джерело: [4].

Помітні результати діяльності у сфері НПЗ показала лише невелика кількість НПФ – в першу чергу ряд корпоративних та професійних фондів, і лише декілька відкритих НПФ. Так, на долю КНПФ Національного банку України у 2015р. припадало 51% загальної суми активів НПФ, а за показниками загальних надходжень пенсійних внесків він значно випереджає інші недержавні пенсійні фонди (табл.4).

Згідно з даними Державного реєстру фінансових установ недержавні пенсійні фонди зареєстровано лише у 9 регіонах України, причому 73,6% (53) від загальної кількості зареєстрованих НПФ зосереджена у м. Києві. Це свідчить про нерозвиненість цього ринку в країні [4].

Якщо кількість осіб, залучених страховими компаніями до програм накопичувального страхування у 2012-2015рр. постійно зростала, то кількість учасників НПФ в останні роки залишалася практично на одному рівні. Так, суттєве збільшення кількості учасників НПФ у 2013р. забезпечив один професійний НПФ- «Магістраль», залучивши до участі у ньому понад 250 тис. залізничників за

рахунок виділення Укрзалізницею коштів на програму недержавного пенсійного забезпечення.

Таблиця 4.

Показники діяльності найбільших НПФ за 2015рік

	Назва НПФ	Загальна сума активів, тис.грн	Загальна сума надходжень* до НПФ, тис.грн	Сума надходжень за 2015р., тис. грн	Сума пенсійних внесків від юридичних осіб, тис.грн	Сума пенсійних внесків від фізичних осіб, тис.грн
1	КНПФ Національного банку України	1004899,876	1064210,71	37526,144	37386,862	120,290
2	НП «ВНПФ "Перший національний відкритий пенсійний фонд"	48693,567	104287,164	5,165	4,955	0,210
3	НТ "НКПФ ВАТ "Укресімбанк"	137165,915	3774,864	10945,486	10496,122	-
4	ВНПФ "Емерит-Україна",	116728,448	66992,119	116,076	18,850	17,540
5	ВПФ "ПриватФонд"	69928,941	48901,735	12553,760	7344,649	4324,334
6	НПФ "Фармацевтичний"	61719,691	43991,268	5279,911	5131,303	148,607
5	ВПФ "ОТП Пенсія"	47329,605	28090,271	9436,287	170,361	-
6	НТ "ВНПФ "Європа"	23665,340	27686,729	276,473	132,620	103,570
9	НТ ВНПФ "Соціальний стандарт"	27717,884	27292,929	788,081	83,123	405,915
10	ПНПФ "Магістраль"	26450,560	20503,360	260,944	29,364	-

Джерело: [5].

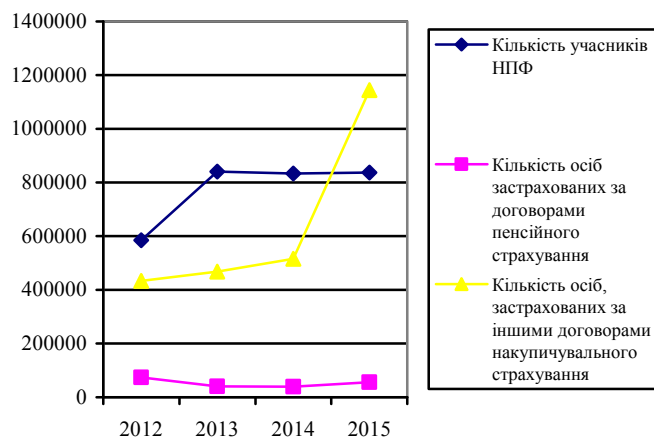

Рис. 2. Кількість учасників НПФ та осіб, застрахованих за договорами пенсійного та накопичувального страхування

Побудовано на основі [1,4].

Сьогодні успішно працюють ті НПФ, за якими стоять великі прибуткові фінансові установи, підприємства або компанії, що дозволяє їм стабільно забезпечувати пенсійні внески. Внаслідок погіршення економічної ситуації засновники чи вкладники інших НПФ в останні роки втрачають інтерес до недержавного пенсійного забезпечення своїх співробітників, що приводить до призупинення або скорочення обсягів платежів.

В цілому слід відзначити, що недержавне пенсійне забезпечення та накопичувальне страхування життя в Україні поки що не отримали широкого поширення

серед населення. Зростання частки накопичувального страхування життя – важливий індикатор довіри населення до фінансової системи в цілому. Частка страхування життя в загальних обсягах страхування станом на кінець 2015р. склала 7,4%, тоді як у розвинутих країнах цей показник перевищує 50%. На сьогодні до недержавних пенсійних фондів залучено біля 4% працюючого населення. У країнах із розвинутою ринковою економікою ці показники на порядок більші.

При розробці та впровадженні моделі недержавного пенсійного забезпечення в Україні за основу взяли так зв. «американську» модель, за якою основними суб'єктами системи НПЗ є недержавні пенсійні фонди (хоча в багатьох європейських країнах такі функції успішно виконують страхові компанії), які, однак, протягом більш як 10 років не довели ефективності своєї діяльності, зокрема на ринку пенсійного страхування фізичних осіб.

Характерною особливістю діяльності НПФ в Україні є те, що у їх роботі майже відсутнє роздрібне залучення громадян України до недержавного пенсійного забезпечення. НПФ спеціалізуються в основному на роботі з юридичними особами. НПФ можуть використовувати лише однотипні продукти, жорстко регламентовані законодавством. Перевагою НПФ є використання більш прозорих схем оподаткування і нарахування пенсій.

За рахунок кадрової забезпеченості, наявності розвинутої інфраструктури, компанії зі страхування життя демонструють більш ефективну діяльність у сфері накопичувального страхування фізичних осіб. До переваг страхових компаній відносять більш широкий набір страхових продуктів та поєднання процесу накопичення пенсійних коштів зі страховим захистом клієнтів [6]. Прихильники НПФ звертають увагу на відсутність Фонду гарантування виплат за договорами страхування життя [7].

Висновки

1. Для ефективного розвитку недержавного пенсійного забезпечення та накопичувального страхування необхідне використання сильних сторін як страхових компаній так і НПФ, що сприятиме залученню до участі у ньому широких верств населення.

2. З метою покращення поінформованості населення про особливості реформування пенсійної системи та недержавного пенсійного забезпечення, підвищення довіри населення до фінансових інститутів, доцільною є організація системного інформування громадян у засобах масової інформації та створення в регіонах інформаційно-консультативних центрів з питань недержавного пенсійного забезпечення.

3. Для підвищення довіри населення до накопичувального страхування життя в Україні необхідно забезпечити створення Фонду гарантування виплат за договорами страхування життя. Важливе значення має прийняття нової редакції Закону «Про страхування», в якому містяться багато новацій, що сприятимуть розвитку страхування життя в Україні, зокрема щодо забезпечення фінансової надійності та прозорості діяльності страховиків.

4. З метою підвищення привабливості недержавного пенсійного забезпечення доцільно внести зміни в податкове законодавство, зокрема щодо:

- збільшення податкового кредиту громадянам за сплачені ними пенсійні внески;
- зменшення ставки оподаткування пенсійних виплат;
- стимулювання корпоративного страхування, збільшення компенсацій для працедавців при сплаті добровільних внесків на пенсійне страхування своїх працівників.

5. З метою підвищення ефективності діяльності недержавних пенсійних фондів на ринку пенсійного страхування фізичних осіб необхідно забезпечити розвиток їх інфраструктури по всіх регіонах України та стимулювати подальший розвиток мережі відкритих пенсійних фондів.

6. Для залучення широкого кола громадян до накопичувального та пенсійного страхування необхідне вдосконалення та розробка нових страхових продуктів, максимально орієнтованих на індивідуальні потреби клієнтів. Значні перспективи має впровадження інвестиційного страхування життя та електронних полісів.

Список використаних джерел

1. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електрон. ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг України. Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvitok.html>.

2. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” від 7 липня 2003 р. №1057-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 47 – 48. – Ст. 372.

3. Закон України “Про страхування” від 7 березня 1996 р. № 86/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 18. – Ст. 78.

4. Інформація про стан і розвиток недержавного пенсійного забезпечення України [Електрон. ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання ринків фінансових послуг України. Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-npz.html>.

5. Ренкінги за 2015 рік [Електрон. ресурс] / Національна Асоціація НПФ України та Адміністраторів НПФ (НАПФА). – Режим доступу: <http://www.napfa.com.ua>.

6. Сахацький В. Роль та місце страхування життя у системі недержавного пенсійного забезпечення / В. Сахацький // [forINSURER.com](http://forinsurer.com) за матеріалами "Страхова справа" №1(17)2005. [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/06/01/24/2796>.

7. Зелінська А. Ю. Особливості діяльності страхових компаній у системі недержавного пенсійного забезпечення/ А. Ю. Зелінська // Магістеріум. Випуск 35. Економічні студії. – 2009. – С.12-17.

References

1. Informaciya pro stan i rozvytok strachovogo rynku v Ukraini [Information on the state and development of the insurance market of Ukraine] / Natsionalana komissiya, shcho zdiysnyuye derzavne reguluvannya rynkiv finansovykh poslug [National Commission for State Regulation of Financial Services Markets of Ukraine], available at: <https://nfp.gov.ua/content/informaciya-pro-stan-i-rozvytok.html> [in Ukrainian].
2. Supreme Council of Ukraine (2003), Pro nederzhavne pensijne zabezpechennya [On private pension provision]. Law of Ukraine, adopted on 2003, Juli 7, 1057-IV. Retrieved from Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy, 2003, N47-48, p.372[in Ukrainian].
3. Supreme Council of Ukraine (1996), Pro strachuvannya [On insurance]. Law of Ukraine, adopted on 1996, March 7, 86/96-BP. Retrieved from Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy, 1996, N18, p.78 [in Ukrainian].
4. Informaciya pro stan i rozvytok nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennya Ukrainy [Information on the status and development of private pension Ukraine] / Natsionalana komissiya, shcho zdiysnyuye derzavne reguluvannya rynkiv finansovykh poslug [Commission for State Regulation of Financial Services Markets of Ukraine], available at: <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvytok-npz.html> [in Ukrainian].
5. Renkingy za 2015 rik [Ranking by 2015] / Natsionalana asociaciya NPF ta administratoriv NPF (NAPFA) [National Association of Administrators NPF and NPF Ukraine (NAPF)], available at: <http://www.napfa.com.ua> [in Ukrainian].
6. Sachacky V. (2005), Rol ta misce strachuvannia zhyttja u systemi nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennia [The role and place of life insurance in the private pension system]. Strachova sprava , №1(17)2005, available at: <http://forinsurer.com/public/06/01/24/2796> [in Ukrainian].
7. Zelinska A.Yu. (2009), Osoblyvosti dijalnosti strachovykh kompaniy u systemi nederzhavnogo pensijnogo zabezpechennia [Features of insurance companies in the private pension system]. Magisterium, 35, pp. 12-17[in Ukrainian].

УДК 336.1

В. О. Ткач

*доктор економічних наук, доцент
завідувач кафедри менеджменту,
Красноармійський індустріальний інститут
Донецького національного технічного університету, м. Покровськ*

А. О. Пелехатий

*кандидат економічних наук,
науковий співробітник,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М. І. Долишнього НАН України», м. Львів*

**ФІНАНСОВА СКЛАДОВА РОЗДРІБНОЇ ТОРГІВЛІ
В РЕГІОНАЛЬНОМУ ВИМІРІ**

Статтю присвячено дослідженню фінансовим аспектам роздрібної торгівлі в регіональному вимірі, як основної ланки при формуванні середнього класу в державі. Визначені механізми фінансової підтримки суб'єктам роздрібної торгівлі з боку влади.

Ключові слова: *роздрібна торгівля, малий бізнес, фінансові ресурси, механізм фінансової підтримки, фінансування.*

Tkach V., Pelekhaty A. FINANCIAL COMPONENTS OF RETAIL TRADE IN THE REGIONAL MEASUREMENT

The article is devoted to the study of financial aspects of retail trade in the regional dimension, as the main link in the formation of the middle class in the state. The experience of other countries in the issues of financing small enterprises for their development has been analyzed and the main mechanisms of financial support for the subjects of retail trade by the authorities have been determined.

Keywords: *retail trade, small business, financial resources, financial support mechanism, financing.*